

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ СЮЖЕТНО-КОМПОЗИЦІЙНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕПІЧНОГО ТВОРУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В СТАРШИХ КЛАСАХ

*Міщенко Оксана Вікторівна,
кандидат педагогічних наук, провідний науковий співробітник
відділу навчання української мови та літератури
Інституту педагогіки НАПН України,
mksenja1810@gmail.com*

Ключові слова: епічний твір, сюжетно-композиційна організація, урок української літератури, старша школа

На завершальному етапі шкільної літературної освіти учні повинні вміти самостійно оцінити художній твір і його складники в межах творчого доробку письменника та літературного процесу. Сформованість зазначених умінь визначає рівень літературного розвитку старшокласників: чим складніша сюжетно-композиційна будова епічного твору, тим вищого рівня літературного розвитку потребують учні.

Найбільш сприятливий вік із погляду естетичного підходу до всебічного аналізу мистецьких явищ припадає на 10-11 класи. Літературний розвиток школярів цього періоду характеризується більш високим рівнем читацького сприйняття змісту епічного твору, увагою до художньої форми, інтересом до автора та прагненням розкрити контекст. Однак непідготовлений читач часто обмежується “зняттям лише змістово-фактуального інформаційного шару, який лежить на поверхні, що збіднює та перекичує інтерпретацію твору” [107, с. 80]. Тому перехід старшокласників на якісно новий щабель літературного розвитку зумовлює необхідність формування в них більш високого рівня читацького сприйняття. Важливими психолого-педагогічними засадами формування предметної компетентності в контексті вивчення сюжетно-композиційної організації епічного твору є: вікові особливості, рівень і якість сприйняття художньої інформації, літературні інтереси, теоретична підготовка, читацький та життєвий досвід старшокласників.

Опрацювання сюжетно-композиційного матеріалу повинно охопити всі етапи навчальної роботи над текстом: цілепокладання, підготовка учнів до сприйняття тексту, первинне читання, аналіз прочитаного, рефлексивна робота. Ефективність аналітичної роботи школярів залежить від розумової напруги в процесі первинного прочитання твору, активності та бажання розгадати авторські думки, зрозуміти особливості його художньої творчості. Важливо підкреслити, що письменник “не просто змальовує якісь картини, а хоче прямо чи безпосередньо викласти свою позицію щодо зображуваного” [185, с. 66].

Повноцінність сприймання літературних творів старшокласниками, “коли в їхній свідомості постають змальовані автором картини, взаємозв’язаний ланцюг подій, образів, компонентів твору” [170, с. 73], залежить і від добре розвиненої уяви. Проблема особливостей сприймання художнього матеріалу у взаємозв’язку з різними типами відтворювальної уяви давно цікавила дослідників (Т. Дятленко, Є. Пасічника, Б. Степанишина та ін.).

Серед психолого-педагогічних умов формування в старшокласників умінь правильно сприймати сюжетно-композиційні елементи важливе значення має складний процес взаємодії художнього сприймання й розумових процесів. Так, учні з *найнижчим рівнем* відтворювальної уяви “не бачать авторського підтексту, не сприймають художній твір у єдності змісту й форми, [...] не помічають багатьох художніх деталей, або якщо помічають, то не розуміють їх доцільності” [170, с. 73]. Такий характер прочитання унеможливує розкриття авторської ідеї епічного твору крізь призму його складників. Дітей із цим типом відтворювальної уяви найбільше захоплює пригодницька література, тому композиційні особливості твору, їхня роль як концептуально важливих складників переважно залишається поза увагою.

Проблемність сприймання сюжетно-композиційної організації епічного твору школярами з *другим типом* відтворювальної уяви полягає в тому, що “вони вміють визначати роль окремих компонентів художньої структури, проте ці компоненти ще не сприймаються ними в єдності й взаємозумовленості” [170, с. 74]. Недоліком цього типу відтворювальної уяви дослідники

відзначають ще й неадекватність сприйняття: “читаючи художній опис природи, відтворюють не ті образи, що описані автором, а ті, що за асоціацією схожості спливають у їхній пам’яті” [64, с. 6].

Читачі з *третьим типом* відтворювальної уяви здатні сприймати художній твір не лише на сюжетному рівні, а й виокремлювати його елементи, однак аналіз здійснюють лише в межах тексту.

Особливостями учнів із найвищим рівнем сприймання, із *четвертим типом* відтворювальної уяви, є достатньо глибокий аналіз і синтез тексту, усвідомлення єдності змісту й форми, повнота бачення художньої цілісності твору. Старшокласники з таким рівнем відтворювальної уяви переважно розглядають сюжетно-композиційні складники твору в тісному взаємозв’язку з іншими елементами твору, первинне сприймання стає більш осмисленим.

Перспективними психолого-педагогічними положеннями, які заслуговують на увагу в контексті вивчення сюжетно-композиційної організації епічного твору на уроках української літератури, визначаємо такі: необхідно враховувати індивідуальні особливості сприйняття художнього матеріалу школярами у віці ранньої юності; процес удосконалення рівня перцепції та аналізу сюжетно-композиційних складників старшокласниками варто здійснювати поетапно й систематично (під час визначення мети уроку, вибору шляхів та видів аналізу епічного твору, методів та прийомів навчання літератури, форм організації пізнавальної діяльності учнів, типів та видів уроків, підготовки системи завдань тощо).

Використана література

1. Дятленко Т. І. Сприймання літературного пейзажу в прозовому творі старшокласниками: психологічні особливості / *Українська література в загальноосвітній школі*. 2003. № 8. С. 5–10.
2. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту. Вінниця : Нова книга, 2004. 272 с.
3. Пасічник Є. А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах : навч. посіб. Київ : Ленвіт, 2000. 383 с.
4. Пультер С. Методика викладання української літератури в середній школі : курс лекцій для студентів філологів. Тернопіль : Підручники і посібники, 2004. 144 с.